

RECENZJE

REPETITIO EST MATER STUDIORUM

Arkadiusz Baron, *Repertorium języka łacińskiego*, Wydawnictwo Homini, Kraków 2006

Ukazało się niedawno II wydanie (poprawione) skryptu *Repertorium języka łacińskiego*. Autor, Arkadiusz Baron, wykładowca w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, opublikował jak dotąd wiele prac z zakresu patrologii. Dał się poznać także jako tłumacz Dokumentów Soborów Powszechnych, dokonując przekładu wspomnianych tekstów z języka łacińskiego na język polski. W omawianej pozycji natomiast zajmuje się samą gramatyką łacińską.

Za główny cel książki autor obrał podanie zagadnień gramatycznych związanych z językiem łacińskim w jak najbardziej zwartej i łatwej do zapamiętania formie. *Repertorium języka łacińskiego* ma spełnić funkcję wykazu ułatwiającego odszukanie potrzebnej informacji. Z tego względu autor zdecydował się na taką właśnie nazwę książki, repertorium, oznaczającą spis, rejestr czy skorowidz¹. Omawiana pozycja nie ma na celu zastąpienia żadnego z podręczników do nauki języka łacińskiego, ponieważ podręcznikiem takim z całą pewnością nie jest. Ma ona jedynie uzupełnić wiadomości czytelnika i ułatwić zapamiętanie materiału gramatycznego poznanego dzięki podręcznikom. Skrypt nie zastępuje również gramatyki języka łacińskiego, gdyż nie zawiera pełnych omówień poszczególnych zagadnień, a w przeważającej większości przedstawia jedynie paradygmaty odmian. Ma krótszą formę niż gramatyki języka łacińskiego. *Repertorium...* powstało więc, by spełniać funkcję pomocniczą w nauce dla studentów wydziałów prawnych, filologicznych oraz uczniów szkół średnich. Książka przeznaczona jest raczej dla osób, które opanowały już podstawy języka łacińskiego, a pragną powtórzyć materiał gramatyczny, odszukać bądź sprawdzić jakąś informację.

Pisząc *Repertorium...*, autor korzystał z dorobku dostępnych gramatyk i podręczników języka łacińskiego, publikowanych także w językach obcych. Całą bibliografię podaje natomiast na początku skryptu. We wstępie przyznaje, iż czerpał przykłady z innych książek, by stworzyć kompendium wiedzy o gramatyce języka łacińskiego.

---

¹ Por. *Słownik języka polskiego, R-Z*, t. 3, red. M. Szymczak, Warszawa 1996, s. 43.

Należy przyznać, iż Autor starał się zebrać cały materiał gramatyczny w sposób jak najbardziej rzetelny.

Książka zawiera dwa działy: fonetykę i morfologię. Autor, jak twierdzi, obecnie opracowuje trzecią część, tj. składnię, którą zamierza opublikować w osobnym tomiku. Do książki dołączono w formie dodatku karty z informacjami na temat poszczególnych przypadków łacińskich.

Treść książki została podzielona w przystępny sposób na tabele i paragrafy noszące kolejne numery, dzięki czemu łatwo można odnaleźć potrzebne informacje. Szkoda jedynie, że numery paragrafów i tabel nie zostały uwzględnione w spisie treści. W tabelach zawarte zostały odmiany wszystkich części mowy oraz zestawienia tych, które nie podlegają odmianie. Autor stara się wyliczyć szczegółowo nawet typy różnych wykrzykników czy spójników. Dzięki zastosowanej formie wszelkie informacje zostały przedstawione w sposób jasny i czytelny. Zamieszczono tu także liczne wyjątki, aby, jak twierdzi autor, „korzystający miał obraz zakresu zastosowania danego paradygmatu” (s. 5).

W książce autor rzadziej stosuje nazewnictwo łacińsko-polskie, posługuje się zaś głównie terminologią łacińską (dotyczy to również nazw rozdziałów), zakładając, że zwraca się do osób znających już w pewnej mierze język starożytnych Rzymian. Twierdzi, że to pozwala „lepiej zrozumieć ducha języka, a przez to łatwiej język ten opanować” (s. 5). Stosowanie łacińskiej terminologii jest niezmiernie cenne, choć wydaje się, że czasami ze względów użytkowych warto byłoby uwzględnić obok znaczenie polskie, co ułatwiłoby czytelnikowi korzystanie ze skryptu. Odszukiwanie konkretnej informacji w książce ułatwiają zasadniczo liczne odsyłacze, choć należy wspomnieć, iż zdarzają się w nich błędy.

Ze względu na dużą kumulację materiału i formułę skryptu autor stosuje także pewne skróty i znaki, których spis i objaśnienia zamieszcza na początku książki.

Po powyższym ogólnym omówieniu publikacji, pragnę teraz odwołać się do jej poszczególnych działów i przedstawić kilka nasuwających się myśli.

W części fonetycznej autor zawarł oprócz podstawowych wiadomości także kilka ciekawych uwag. Być może dla uczących się języka łacińskiego przydatne okażą się np. objaśnienia dotyczące reguł dzielenia wyrazów łacińskich na sylaby. Poza tym należy zaznaczyć, że autor wspomina o takim ważnym zagadnieniu, jak problem transkrypcji półsamogłosek. Wskazuje także różne sposoby wymawiania *c* oraz *tio* w okresie klasycznym i późniejszym, zapomina natomiast o tej kwestii w przypadku dwugłosek *ae* oraz *oe*. Oprócz głównych reguł akcentuacyjnych autor omawia też wpływ enklityk na miejsce akcentu w wyrazie.

W części dotyczącej morfologii wszelkie wiadomości zostały skumulowane i podane każdorazowo jakiejś klasyfikacji. Książka porządkuje materiał gramatyczny według różnych kryteriów podziału, co pozwala studentowi pełniej zrozumieć problem, lepiej opanować i zapamiętać potrzebne informacje. Przykładowo deklinacje zostały uporządkowane według typów odmian, ale także w osobnej tabeli zgodnie z rodzajem. Omówiono szczegółowo również sposoby rozpoznawania rodzaju rzeczownika.

Niewątpliwą zaletą skryptu są bardzo przejrzyste zestawienia porównawcze wszystkich deklinacji wraz z odmianami nieregularnymi, niepełnymi i rzadkimi.

Pojawiają się w *Repertorium...* zestawienia odmian rzeczowników i przymiotników, umożliwiające dokonanie porównania między poszczególnymi paradygmatami.

Należy zwrócić uwagę na to, że czasami rzeczowniki są cytowane z podaniem form podstawowych, a czasami samodzielnie, co sprzyja krótkiej formule skryptu. W niektórych przypadkach jednak wydaje się, że formy podstawowe byłyby potrzebne, dla jaśniejszego zobrazowania przykładów. Poza tym warto byłoby dodać pewne formy o greckich zakończeniach do odmiany rzeczownika *Nioba*, *-ae: gen. sg. Niobes, abl. sg. Niobe* oraz *voc. sg. Niobe (acc. sg. książka uwzględnia)*. W katalogu przymiotników III deklinacji, tych, które mają specyficzną odmianę, zabrakło natomiast przymiotnika *celer* (*abl. sg. -i, gen. pl. -um*). Oczywiście pomyłką jest informacja, że wyjątkami rodzaju męskiego są rzeczowniki: *arbor, caro, dos, merces* itd. Są to natomiast rzeczowniki rodzaju żeńskiego, choć mają zakończenia charakterystyczne dla rzeczowników męskich III deklinacji. Pojawiło się w tej części książki także kilka istotnych pomyłek: $\bar{u}$ w *nom. sg. cornū* powinno być długie, a w *nom. pl. (superlativus neutri)* powinna znaleźć się forma *carissima*, a nie *carissimi*. Nie znajduje w gramatykach informacji, iż rzeczownik *ius, iuris* może należeć do typu mieszanego deklinacji III, a raczej dowody na to, że odmienia się on w typie spółgłoskowym (Pl. *Epid. 523; Cato, Orig. 116*). Także wobec informacji, że *vix* to rzeczownik, słowniki stają w opozycji.

Niektóre uwagi zamieszczone w skrypcie mogą wydawać się zbędne. Książka podaje np., że w deklinacji II samogłoska tematyczna *o* jest krótka, nie tłumacząc form zamieszczonych w tabeli z odmianą. Uwaga ta może budzić jedynie wiele wątpliwości u ucznia, który nie przeszedł kursu gramatyki historycznej języka łacińskiego, skrypt natomiast tychże wątpliwości nie wyjaśnia. Nie czyni także podobnych uwag w przypadku innych deklinacji.

Przechodząc do działu książki omawiającego czasownik, należy zaznaczyć, że ta część skryptu wydaje się najbardziej przejrzysta ze wszystkich, ponieważ materiał gramatyczny nie jest tu aż tak mocno skumulowany. Autor dołożył wszelkich starań, aby przedstawić czasownik w sposób kompleksowy. Stąd uwzględnił w publikacji również odmiany czasowników ułomnych, takich, na temat których w gramatykach języka łacińskiego odnajdziemy przeważnie tylko krótkie wzmianki. Dotyczy to zwłaszcza czasowników typu *verba defectiva*.

Trzeba też wspomnieć, że w tabeli zbiorczej ukazującej, od którego tematu tworzy się poszczególne formy czasownikowe, pojawiły się istotne pomyłki: *part. fut. act., inf. fut. pass.* tworzą się od tematu *supini*, a nie *praesentis*, natomiast *part. fut. pass.* powstaje odwrotnie, od tematu *praesentis*, a nie *supini*. Książka podaje, iż „temat *supini* otrzymuje się zastępując końcówkę *supinum -um* na *-u*”. Należy zauważyć, iż w ten sposób otrzymuje się *abl. supini*, a nie temat *supini*. W miejscu natomiast, gdzie skrypt omawia *participia* i wspomina, że odmieniają się one przez deklinacje, podobnie jak imiesłowy w języku polskim, warto byłoby dodać, że mowa tu tylko o imiesłowach przymiotnikowych, ponieważ imiesłowy przysłówkowe pozostają w polszczyźnie nieodmienne.

W tabelach odmian czasowników brakuje oznaczenia osób i liczb, co jest konsekwencją umieszczenia w jednej tabeli form osobowych i nieosobowych. Omawiany

zabieg może ułatwić odnalezienie i określenie form nieosobowych, lecz utrudnia ten proces w przypadku form osobowych. Poza tym umieszczenie form nieosobowych w tabeli z osobowymi zrodziło konieczność zakwalifikowania *part. fut. act./pass.* oraz *inf. fut. act./pass.* do któregoś z czasów *futurum* w ramach tabeli (konkretnie *futurum I*). Wprawdzie autor w jednym miejscu wspomina o problemie z tym związanym, ale nieumieszczenie stosownej adnotacji pod pozostałymi paradygmatami może wprowadzać czytelnika w błąd. Pod tabelami odmian czasowników książka podaje natomiast przykłady czasowników należących do danej koniugacji. Podano tu typy form podstawowych czasowników lub liczne przykłady najczęściej używanych czasowników danej koniugacji. W IV koniugacji wśród typów odmian książka wymienia *perfectum* na *-i* bez podania szczególnej cechy, po czym cytuje czasownik: *reperio, reperire, repperi, repertum*. Przykład ten wydaje się nieadekwatny, ponieważ wspomniany czasownik pierwotnie tworzył *perfectum* przez reduplikację **repeperi*².

Autor przedstawia obszerne spisy deponencjów, które stara się wyliczyć w sposób niezwykle skrupulatny, a w całym tym katalogu brakuje jedynie w III deklinacji czasownika *pascor, pasci, pastus sum*. Można także dokonać kilku drobnych uzupełnień i dopisać w odpowiednich miejscach w tabelach odmian, np. *part. praes. act. aiens* (por. Cic. *Top.* 49, Apul. *Met.* 6.13), także *revertens* (por. Verg. *Georg.* 4.132; Tac. *Ann.* 3.34).

Formy podstawowe wszystkich przykładowych czasowników oraz ich znaczenie można odnaleźć w indeksie czasowników, znajdującym się na końcu książki. Wspomniany spis, jak deklaruje autor, obejmuje ponad 1600 czasowników, tych najczęściej używanych i wszystkich zamieszczonych w następujących podręcznikach: L. Winniczuk, *Lingua Latina. Łacina bez pomocy Orbiliusza*, O. Jurewicz, L. Winniczuk, J. Żuławska, *Język łaciński. Podręcznik dla lektoratów szkół wyższych*, J. Rezler, *Język łaciński dla prawników*³. Indeks czasowników jest poprzedzony krótkim omówieniem sposobu cytowania przykładów. Warto dodać, że poza standardowymi informacjami słowniczek podaje też, czy dany czasownik jest przechodni, oraz za pomocą odsyłacza wskazuje adekwatną odmianę.

Ostatnim działem omawianej tu książki jest indeks gromadzący najważniejsze terminy gramatyczne zamieszczone w *Repertorium...* wraz z adresami ułatwiającymi odnalezienie potrzebnego zagadnienia.

Jak już wspominałam na początku, do książki dołączone są karty przedstawiające funkcje przypadków łacińskich. Na każdej stronie został omówiony osobny przypadek. Nie przedstawiono jedynie nominatiwu i vocatiwu. Dodatek ten może okazać się bardzo przydatną pomocą naukową. Można z niego korzystać niezależnie od użytkowania samego skryptu, ponieważ nie został wpięty do książki.

Zasadniczo typy przypadków omówiono szczegółowo, wraz z wyliczeniem przymiotników lub czasowników wywołujących daną składnię. Niektóre jednak

---

² J. Safarewicz, *Zarys gramatyki historycznej języka łacińskiego. Fonetyka i fleksja*, Warszawa 1953, s. 225.

³ Wszystkie wymienione podręczniki wydawano wielokrotnie, więc nie podaję konkretnych adresów bibliograficznych.

wymagałyby uzupełnienia. Warto byłoby wspomnieć, iż *ablativus causae* może oznaczać przyczyny zewnętrzne i wewnętrzne, natomiast w prezentacji składni *ablativus absolutus* trzeba omówić rolę przymiotników typu *vivus, invitus, conscius*.

Podsumowując wszystkie powyższe uwagi, należy podkreślić, iż po uwzględnieniu poprawek i uzupełnień (pragnę zaznaczyć, że usterki wyliczyłam przykładowo, a w działaniach tych przyświecał mi jedynie cel udoskonalenia książki) omawiany skrypt będzie dobrą pomocą naukową, ułatwiającą powtarzanie zdobytych wiadomości gramatycznych. Książka oferuje także czytelnikowi szybki dostęp do wszelkich żądanych informacji, a więc może służyć jako podręczna, nieco skrócona, gramatyka języka łacińskiego.

Autor starał się stworzyć pełne opracowanie wiedzy o gramatyce języka łacińskiego w zakresie fonetyki i fleksji. Kumuluje wszystkie najważniejsze informacje wraz z przykładami, odmianami i wyjątkami. Gromadzi przykłady różnego typu, aby objąć wszystkie możliwe zjawiska gramatyczne. Cytowane reguły popiera licznymi przykładami, podaje wiele wyjątków i ukazuje różne typy nieregularności. Czasami tłumaczy na przykładach sposoby tworzenia danych form. Autor zamieścił również w niektórych miejscach niezmiernie pomocne w zapamiętywaniu wyrazy oraz wierszyki mnemotechniczne. Książka została opracowana graficznie w taki sposób, aby ułatwić czytelnikom powtarzanie wiadomości czy też odszukiwanie potrzebnych informacji. Można więc stwierdzić, iż realizuje ona cele wyznaczone przez autora.

Joanna Pieczonka

Krystyna Kreyser, *Tabella. Łacina bez trudu*, Wiedza Powszechna, Warszawa 2006

Współczesny rynek wydawniczy oferuje w kategorii podręczników właściwie wszystko – poczynając od słowników (w układzie alfabetycznym, tematycznym itd.), rozmówek, aż do samouczków, które mają nam zapewnić szybkie i łatwe (bez wielkiego wysiłku) opanowanie języka. Nic zatem dziwnego, że w tym labiryncie propozycji z trudem poruszają się nawet doświadczeni nauczyciele, a uczniowie pozostają bez szans na dokonanie rozsądnego wyboru. Kryterium atrakcyjnej ceny i oszałamiającej szaty graficznej rzadko idzie w parze z wysokim poziomem merytorycznym oraz rozwiązaniami metodycznymi, które będą wspomagać ucznia i nauczyciela.

W tej sytuacji godny polecenia wydaje się podręcznik Krystyny Kreyser *Tabella. Łacina bez trudu* w zamiśle autorki przeznaczony dla uczniów ostatnich klas szkoły podstawowej, gimnazjum lub do samodzielnego opanowania podstaw języka łacińskiego.

Pierwszą zaletą podręcznika jest jego niezwykle przejrzysty, rzec by można klasyczny układ. Materiał został przedstawiony w formie 41 tabliczek (nawiązanie do tradycji szkoły antycznej), z których każda zawiera wprowadzenie w języku polskim, krótki tekst łaciński opatrzone umieszczonym obok słowniczkiem, przystępne omówienie materiału gramatycznego oraz ćwiczenia. Dodatkowo na końcu książki